

Тема 1

ПОНЯТТЯ, СИСТЕМА ТА ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНОГО МІЖНАРОДНОГО ПУБЛІЧНОГО ПРАВА

1. Генеза міжнародного права.
2. Поняття та сутність міжнародного права.
3. Система міжнародного права.
4. Джерела міжнародного права.

1. Генеза міжнародного права

Є декілька теорій виникнення міжнародного права.

1) *Державницька теорія* виникнення міжнародного права пов'язує виникнення міжнародного права з виникненням держави. Це є логічним. Ми знаємо, що право не може існувати без держави на національному рівні. Право регулює державні відносини. Право визначає структуру держави. З іншої сторони держава, також, є основою права. Якщо хтось з суб'єктів порушує право, держава втручається і притягує відповідного суб'єкта до відповідальності.

2) *Додержавницька теорія* не пов'язує виникнення міжнародного права з виникненням держави. Представники додержавницької теорії вважають, що відносини та правила, які їх регулюють, можуть існувати у будь-якому соціумі. Прикладом є сім'я. В кожній сім'ї є свої правила. Що заважає суспільству, яке існує поза державою мати свої правила поведінки. Що заважає різним групам людей контактувати одна з одною. А такий контакт передбачає наявність правил. Представники додержавницької теорії вважають, що міжнародне право регулює відносини між народами, а не між державами. І ці правила існували до виникнення держави, існують зараз коли є держави і будуть існувати у випадку коли держави зникнуть.

3) *Постдержавницька теорія* ґрунтується на тому, що міжнародне право виникло по закінченню середньовіччя. Представники відповідної теорії вважають, що міжнародне право виникло лише тоді, коли почали створюватись універсальні міжнародні норми, які стосувались багатьох країн світу. Це твердження ґрунтується на тому, що одним з основних принципів права є принцип універсальності – правила однакові для всіх. До закінчення середньовіччя правила, які регулювали відносини між різним народами чи державами були різні і вони часто відрізнялись в залежності від держави. По закінченню середніх віків, почали виникати централізовані держави (Іспанія, Британія), які були достатньо могутніми для того щоб нав'язувати свої правила іншим державам.

Кожна з вище названих теорій має право на існування. І, відповідно, розуміння цих теорій виникнення міжнародного права дає можливість зрозуміти, що таке міжнародне право, як воно виникло, як воно розвивалося та яка його майбутня доля.

Також, слід зазначити, що деякі вчені заявляють про те що міжнародного права не існує. Захищаючи цю теорію, приводять такі твердження:

1) право є універсальним і право виконується при наявності сили. Суб'єкти вимушені дотримуватись правил поведінки, так як до них в іншому випадку буде застосована сила. На сьогоднішній день на Землі немає такого універсального надоргану, який би застосовував силу до держави порушниці.

2) якщо немає тієї сили яка може застосувати до порушників приму, відповідно держави можуть робити все, що захочуть.

3) в світі відсутній міжнародний суд, тобто універсальний орган який би розглядав всі спори які виникають. Міжнародні суди які є на даний момент, можуть розглядати справи тільки за згодою держави.

4) сьогодні в світі відсутній єдиний законодавчий орган який створює норми міжнародного права. Тобто відсутній єдиний парламент в світі.

Представники вищеназваної теорії заявляють, що міжнародного права на сьогоднішній день ще немає, воно ще не народилося, те що існує зараз це протоправо. Міжнародне право тільки має народитися.

Питання виникнення терміну «міжнародне право» також неоднозначне. Багато науковців вважають термін «міжнародне право» невдалим, пропонуючи вживати термін «міждержавне право».

Міжнародне право, як термін має латинське походження. Право Стародавнього Риму складалось з таких частин: *Jus publicum*, *Jus civile*, *Jus gentium*. *Jus publicum* це право, яке регулювало відносини людини з суспільством та державою. Сьогодні до цього права ми відносимо: конституційне право, кримінальне право, адміністративне право. Це те право де обов'язковим суб'єктом виступає держава. *Jus civile* це право, яке регулювало відносини між громадянами Риму в їх повсякденному житті. В сучасному житті до цього права ми відносимо цивільне право, шлюбно-сімейне право. *Jus gentium* – право народів. Це право, яке визначало та регулювало права іноземців у Стародавньому Римі.

По закінченню середньовіччя, коли вчені ідентифікували міжнародне право як окремий інститут, виникла потреба дати загальну назву цій системі норм. Назва нової системи права була запозичена з римського права, відповідно модифікувавши та доповнивши латинську мову винайшли термін *Jus (право) inter (між) gentium (народів)* – право між народами. Цей термін закріпився у багатьох сферах життєдіяльності (наука, політика) та в більшості держав світу (*Völkerrecht* (Німеччина), *international law* (Британія), *droit international* (Франція), *derecho internacional* (Іспанія)).

Слід зазначити, що іноді міжнародне право називають ще міжнародним публічним правом. Це два синоніми. Причиною конкретизації (додавання слова «публічне») стало виникнення та розвиток галузі національного права – міжнародне приватне право.

Розглядаючи генезу міжнародного права, слід звернути увагу на періоди розвитку міжнародного права. Виділяють чотири **основні періодизації міжнародного права:**

1. *Формаційний підхід* (К. Маркс, Ф.Енгельс). В основі цього підходу лежить те, що кожному історичному періоду відповідає певна суспільно-економічна формація. Класифікація відповідно до формаційного підходу: первіснообщинний період, рабовласницький період, феодальний період, капіталістичний період, комуністичний період.

2. *Цивілізаційний підхід* (А.Д. Тойнбі). В основі відповідного підходу лежить історія цивілізацій, що народжуються, розвиваються та зникають. Класифікація відповідно до цивілізаційного підходу: єгипетська цивілізація, грецька цивілізація, римська цивілізація, іспанська цивілізація, французька цивілізація, англійська цивілізація та ін.

3. *Періодизація конгресів* (Ф.Ф. Мартенес). 1 етап – період до Вестфальського конгресу 1648 року (основний спосіб вирішення міжнародних питань була війна). 2 етап – період між Вестфальським конгресом та Віденським конгресом (переважає політичний спосіб вирішення міжнародних питань). 3 етап – після Віденського конгресу 1814-1815 років (в міжнародному праві почали розвиватись права людини).

4. *Періодизація за міжнародними організаціями* (Лукашук І.І.). 1 період – період класичного міжнародного права (від закінчення середньовіччя до створення Ліги Націй 1919-1920 рр.). 2 період – перехідний період в міжнародному праві (від створення Ліги Націй до створення Організації Об'єднаних Націй). 3 етап – сучасний етап міжнародного права (від створення ООН 1945 рік до сьогодні).

5. *Періодизація за світовими війнами*. 1 період – до Першої світової війни. 2 період – між Першою світовою війною та Другою світовою війною. 3 період – після Другої світової війни. Відповідно до цієї періодизації можна стверджувати наступне: після кожної світової війни людству стає зрозумілим, що існуюча система регулювання міжнародних відносин не спрацьовує. І тому після війни нації та держави намагаються створити нову систему стримувань, противаг та регулювання міжнародних відносин.

2. Поняття та сутність міжнародного права

Міжнародне право — це система юридичних принципів і норм договірної і звичаєвої характеру, що регулюють відносини між державами та іншими суб'єктами міжнародного права з метою забезпечення миру і співробітництва.

Можна виділити основні ознаки міжнародного права:

- 1) міжнародне право — це сукупність юридичних норм і принципів;
- 2) ці норми створюються шляхом фіксованої (договірної) або мовчазно вираженої (звичай) угоди між суб'єктами міжнародного права;
- 3) ці норми визнаються суб'єктами міжнародного права в якості юридично обов'язкових;
- 4) реалізація норм міжнародного права забезпечується примусом, форми, характер і межі якого визначаються в міждержавних угодах.

5) міжнародне право виступає в якості окремої відособленої правової системи зі своїми галузями й інститутами. Таким чином, воно не є галуззю внутрішньодержавного права і не входить у його правову систему.

Міжнародне право слід відрізнити від міжнародних відносин і дипломатії. Міжнародні відносини набагато ширші, ніж міжнародне право. Вони можуть виникати між фізичними і юридичними особами й іншими суб'єктами різних держав і міжнародних суб'єктів, у тому числі такими, що не є суб'єктами міжнародного права. Під *міжнародними відносинами* розуміють сукупність економічних, політичних, ідеологічних, правових, дипломатичних, військових, соціальних, культурних та інших зв'язків між державами, основними соціальними, економічними і суспільними рухами, що діють на міжнародній арені, тобто між народами в широкому значенні цього слова.

Основними рисами міжнародних відносин є:

- зміцнення різнопланового співробітництва між державами;
- розширення міжнародних відносин;
- забезпечення миру;
- зростання ролі науково-технічного прогресу;
- посилення глобальної тенденції інтернаціоналізації господарського життя і зміцнення світової системи господарських зв'язків;
- зростання ролі міжнародних організацій, у тому числі неурядових, та їхньої кількості;
- виникнення якісно нових міжнародних проблем (глобальні проблеми виживання людської цивілізації);
- актуалізація глобальних проблем виживання людської цивілізації (особливо проблем миру, запобігання війні, роззброювання);
- підвищення регулятивної, інтегруючої і координаційної ролі міжнародного права.

Міжнародні відносини частіше всього проявляються в таких видах: а) міждержавні відносини (між державами, між державами і націями, що борються за незалежність); міждержавні відносини недержавного характеру (наприклад, відносини між державами і міжнародними організаціями, а також державоподібними суб'єктами; між міжнародними організаціями; між державами, міжнародними організаціями, з одного боку, і фізичними і юридичними особами – з іншого; між фізичними і юридичними особами); б) внутрішньодержавні відносини, що входять, по суті, у внутрішню компетенцію держави, але включені в сферу міжнародно-правового регулювання (питання оборони і міжнародної безпеки, надання гуманітарної й іншої допомоги у разі стихійних лих в інших країнах і т.д.).

Міжнародні відносини стають міжнародно-правовими відносинами в результаті угод (укладання договорів або усних угод) між державами й іншими суб'єктами міжнародного права, що містять правові норми, які регулюють їхню поведінку.

Дипломатією називають сукупність прийомів і методів реалізації зовнішньої політики держав та інших суб'єктів міжнародного права, за допомогою яких:

- а) реалізується зовнішньополітична програма конкретної держави;
- б) реалізуються статутні задачі й функції міжнародної організації;
- в) реалізуються на практиці норми міжнародного права.

Міжнародне право здійснює певні функції в міжнародних відносинах.

Функції міжнародного права – це основні напрями його впливу на соціальне середовище, що визначається його суспільним призначенням.

За своїми зовнішніми рисами вони поділяються на дві групи: соціально-політичні; юридичні.

До *соціально-політичної групи*, сутність якої є зміцнення існуючої системи міжнародних відносин, відносяться: функція підтримання в системі міжнародних відносин відповідного стабільного порядку; функція протидії існуванню і прояву нових відносин та інститутів, що суперечать цілям і принципам міжнародного права (недопущення конфліктів, заборона загрози та застосування сили тощо); функція інтернаціоналізації, що полягає в розширенні та поглибленні взаємозв'язків між державами та зміцненні тим самим міжнародного співтовариства; інформаційно-виховна функція, сенс якої полягає в передачі накопиченого досвіду раціональної поведінки держав, в просвітництві відносно можливостей використання права, у вихованні в душі поваги до права та до охоронюваних ним інтересів і цінностей (особливо це стосується держав, що нещодавно стали на шлях інтеграції до світового співтовариства).

До *юридичних функцій* міжнародного права, сенс яких полягає в правовому регулюванні міждержавних відносин, увійшли: координаційна функція, оскільки норми міжнародного права встановлюють загальновизнані стандарти поведінки в різних галузях взаємовідносин держав; регулятивна функція, яка проявляється в прийнятті державами чітко встановлених правил, без яких неможливі їхнє спільне існування; забезпечувальна функція, зміст якої складається з того, що міжнародне право має норми, які сприяють державі дотримуватися визначених правил поведінки; охоронна функція, яка складається з наявності в міжнародному праві механізмів, які захищають законні права та інтереси держав (при цьому не існує наддержавних механізмів примусу, у випадку необхідності держави самостійно колективно забезпечують підтримку міжнародного правопорядку).

Питання про співвідношення міжнародного і внутрішньодержавного права є одним із центральних у теорії міжнародного права.

Міжнародна доктрина в цьому питанні виробила три основних напрямки: одне дуалістичне і два моністичних.

В основі *дуалістичного підходу* лежить теза про те, що міжнародне право і право національне являють собою два різноманітних правопорядки. Відмічаючи це, основоположник цього напрямку німецький учений XIX ст.. Г. Трипель писав: «Міжнародне і внутрішньодержавне право суть не тільки

різноманітні галузі права, але і різноманітні правопорядки. Це два кола, що не більш ніж стикаються і ніколи не перетинаються».

Суть моністичних концепцій полягає у визнанні єдності обох правових систем. Міжнародне і національне право розглядаються як частини єдиної системи права. При цьому прихильники цих концепцій розходяться тільки в питанні примату (першості, верховенства) цих правових систем. Одні з них виходять із примату внутрішньодержавного права над міжнародним (німецька юридична література II пол. XIX — початку XX ст. ст.). Обґрунтування позиції прихильників іншого різновиду моністичної концепції — примату міжнародного права над внутрішньодержавним, що одержала широке поширення, міститься в працях австрійського юриста XX ст. Х. Кельзена, у повоєнні роки, професора Каліфорнійського університету (США). Ототожнюючи державу з корпорацією, Кельзен писав: «Держава розглядається тільки як правове явище, як юридична особа, тобто корпорація». Тому співвідношення між міжнародним правопорядком і національними правопорядками «нагадує співвідношення національного правопорядку і внутрішніх норм корпорації».

Тут доречно торкнутися питання про взаємовплив міжнародного і національного права. Дійсно, з одного боку, міжнародне право справляє суттєвий вплив на становлення, формування і динаміку норм національного права, покладаючи на держави виконання зобов'язань, узятих ними під час підписання різних міжнародних договорів (наприклад, до цього їх зобов'язував Віденський документ НБСЄ 1989 р.). Але, з іншого боку, і саме міжнародне право може відчувати на собі вплив норм внутрішньодержавного права. Наприклад, прийняття в 1951 р. в СРСР Закону про заборону пропаганди війни призвело до того, що в статті 20 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права, прийнятого Генеральною Асамблеєю ООН у 1966 р., з'явилася норма, відповідно до котрої «всяка пропаганда війни повинна бути заборонена законом».

Норми міжнародного права створюють права й обов'язки тільки для суб'єктів міжнародного права. Органи державної влади й інші суб'єкти, що знаходяться на території держави, безпосередньо нормам міжнародного права не підпорядковуються. Реалізація міжнародних зобов'язань на внутрішньодержавному рівні здійснюється шляхом входження норм міжнародного права в норми внутрішньодержавного права.

Процес входження норм міжнародного права в національне законодавство називається *імплементацією*, а засоби входження іменуються *трансформацією*. Трансформація може бути загальною й індивідуальною. При *загальній (автоматичній) трансформації* держава встановлює, що усі або тільки визначені види міжнародно-правових норм є частиною національного права країни. При *індивідуальній (вольовій) трансформації* необхідно в кожному випадку вводити міжнародні норми в національне право країни спеціальним актом.

У деяких країнах, наприклад у Великобританії, у відношенні звичаєвого міжнародного права застосовується загальна трансформація, а у відношенні договорів — індивідуальна. В Україні у відношенні міжнародних договорів застосовується індивідуальна трансформація (Верховної Радою України видається спеціальний закон про ратифікацію).

У доктрині міжнародного права розрізняють декілька засобів індивідуальної трансформації: а) рецепція — коли норма міжнародного права без зміни запозичується національним законодавством — має місце в Україні (наприклад, стаття 9 Конституції України); б) бланкетна трансформація — коли норма міжнародного права не запозичується, але на неї робиться відповідне посилання (наприклад, стаття 18 Конституції України).

3. Система міжнародного права

Система міжнародного права – являє собою комплекс юридичних норм, що характеризується принциповою єдністю й одночасно упорядкованим підрозділом на відносно самостійні частини (галузі, підгалузі, інститути). Міжнародне право, як і внутрішньодержавне право, складається з юридичних норм.

Норма міжнародного права – це створене угодою суб'єктів формально визначене правило, що встановлює для них права, обов'язки та забезпечуване юридичним механізмом.

Інститут міжнародного права – це відносно відокремлена сукупність міжнародно-правових норм, що у межах МП регулюють визначену сферу відносин між його суб'єктами або встановлюють міжнародно-правовий статус чи режим будь-якого простору, сфери або іншого об'єкта міжнародних правовідносин.

Галузь міжнародного права – це сукупність правових кодифікованих в міжнародних договорах міжнародно-правових норм, які регулюють відносини суб'єктів МП в одній будь-якій широкій сфері їх міжнародного співробітництва. Кожна галузь являє собою самостійну систему, але кожна може вважатися і підсистемою в рамках цілісної єдиної системи міжнародного права.

Види міжнародно-правових норм визначаються за різноманітними ознаками:

1) *За змістом і місцем в системі міжнародного права:*

цілі — розуміються як цілі, що реалізуються в рамках нормативної системи міжнародного права. Головною соціально-політичною метою міжнародної нормативної системи є підтримка існуючої системи міжнародних відносин;

принципи — під ними розуміють загальні, імперативні принципи міжнародного права, що встановлюють основи міжнародного правопорядку, міжнародного миру і співробітництва. Це соціальне обумовлені, узагальнені

норми, ідеї, що відбивають характерні риси нормативної системи і її головного змісту. З урахуванням значення виконуваних функцій вони користуються вищим авторитетом;

норми — це загальнообов'язкові правила поведінки, що виникли в результаті угоди держав та інших суб'єктів міжнародного права, реалізація яких забезпечується примусовими заходами міжнародно-правового характеру.

У свою чергу, в залежності від обсягу змісту і значення, норми діляться на два види: а) основні — регулюючі найважливіші суспільні відносини між суб'єктами міжнародного права; б) підпорядковані — які конкретизують і доповнюють основні норми.

Підпорядковані норми, у свою чергу, діляться на два види: піднорми основних норм — наприклад, застосування норми про територіальну юрисдикцію до індивідів, до власності і кораблів у просторах, що знаходяться під винятковою юрисдикцією територіального суверена; вторинні норми — вони не містяться ні в якій конкретній нормі, а є продуктом взаємодії двох або більшого числа норм (дипломатичний імунітет).

2) За способом створення і формою існування (за джерелами):

договірні — норми, що є продуктом угоди суб'єктів міжнародного права й містяться в міжнародних договорах;

звичаєві — норми, що виникли в результаті кількарізового і тривалого застосування суб'єктами міжнародного права певних правил поведінки, але такі, що не знайшли свого закріплення в міжнародних договорах.

3) За сферою дії:

а) універсальні — регулююча відносини між усіма державами-членами світового співтовариства (наприклад, норми, що містяться в Статуті Організації Об'єднаних Націй від 26 червня 1945 року);

б) партикулярні, що у свою чергу, діляться на: регіональні — закріплені в угодах між державами визначених географічних регіонів (наприклад, норми, що містяться в Заключному акті Наради з безпеки і співробітництва в Європі /НБСЄ, нині — (Організація) БСЄ/ від 1 серпня 1975 року); субрегіональні (локальні) — ті, що містяться в угодах, котрі укладаються групою держав усередині географічного регіону (наприклад, в рамках зони Чорноморського економічного співробітництва /ЧЕС/).

4) За юридичною силою:

імперативні — до них належать основні принципи міжнародного права;

диспозитивні — під ними розуміються такі норми, що припускають відступ від них у взаємовідносинах певних суб'єктів у результаті угоди між ними. При цьому не повинні торкатися права і законні інтереси третіх держав. До диспозитивних норм належить основна маса універсальних і партикулярних норм.

5) За змістом правил поведінки:

матеріальні — містять у собі права й обов'язки сторін (суб'єктів міжнародного права) досягнутих угод;

процесуальні — це норми, що регламентують діяльність таких міжнародних правозастосовних органів, як Міжнародний Суд, Рада безпеки ООН. Сюди ж можна віднести норми, що визначають співвідношення нормативних приписань, їхню дію в часі і просторі, порядок здійснення, правила тлумачення, реалізацію відповідальності, застосування примусових заходів і т.д.

б) *За своєю роллю в механізмі міжнародно-правового регулювання:*

регулятивні — ці норми представляють суб'єктам право на вчинення передбачених у них позитивних дій;

охоронні — вони виконують функцію захисту міжнародного правопорядку від порушень, установлюють заходи відповідальності і санкції стосовно порушників.

Особливістю норм міжнародного права є те, що засоби створення норм міжнародного права носять координаційний характер, тобто норми міжнародного права створюються самими суб'єктами міжнародного права в результаті взаємних компромісів і поступок, що призводять до угоди з тих або інших питань міжнародних відносин. Тому норми міжнародного права — є результат узгодження волі держав.

4. Джерела міжнародного публічного права

Джерела міжнародного публічного права — це форми, в яких існують норми міжнародного права, створені суб'єктами міжнародно-правових відносин в результаті узгодження своїх позицій.

Джерела міжнародного права визначені в ст. 38 статуту Міжнародного Суду прийнятого 26 червня 1945 року. Відповідно до цього документа до джерел міжнародного права належать:

а) міжнародні конвенції як загальні, так і спеціальні, що встановлюють правила, точно визнані державами, що сперечаються;

б) міжнародний звичай як доказ загальної практики, визнаної в якості правової норми;

в) основні принципи міжнародного права;

г) судові рішення і доктрини, найбільш кваліфікованих фахівців із публічного права різних націй у якості допоміжного засобу для визначення правових норм.

Але практика та теорія міжнародного права визначила більш розширений перелік джерел міжнародного права:

- міжнародно-правовий акт;
- міжнародні конвенції;
- міжнародні звичаї;
- загальні принципи права;
- судові прецеденти;
- правові доктрини;
- міжнародна ввічливість,

- національне законодавство,
- односторонній акт,
- декларація.

Міжнародно-правовий акт – результат цілеспрямованих дій суб'єктів міжнародного права, що здійснені у встановленому ними порядку й зафіксована в певній формі, які виражають їх наміри наділити результати цих дій в певну форму.

До міжнародно-правових актів відносять міжнародні договори і деякі рішення міжнародних організацій, що мають юридично обов'язковий характер і правила, що розраховані на неодноразове застосування.

Міжнародні конвенції встановлюють правила, точно визнані державами, що сперечаються.

Під загальними міжнародними конвенціями зазвичай розуміють договори у яких приймають або можуть приймати участь усі держави.

До спеціальних конвенцій відносять договори з обмеженою кількістю учасників.

Міжнародний звичай (*opinio juris*) як джерело міжнародного права – це тривале одноманітне повторюване правило поведінки, яке визнається державами-учасниками міжнародних відносин в якості міжнародно-правової норми. Міжнародні звичаї – це форма існування норм міжнародного права, яка характеризується відсутністю чіткої письмової фіксації змісту цих норм.

Звичай завжди складається стихійно, без попередньої свідомої діяльності людей направленої на його створення, він утворюється незалежно від намірів окремих осіб утворити нову норму права.

Звичай бувають з минулого та моментальні звичаї (наприклад, запуск космічного супутника СРСР ввів моментальний звичай того, що не потрібно питати дозволу на проліт космічних апаратів над державами).

Основні принципи міжнародного права (*jus cogens*) – це найбільш загальні, основоположні та імперативні його норми, котрі містять зобов'язання між усіма (*erga omnes*), мають універсальну сферу дії і комплексний характер.

Судовий прецедент (від лат. *praecedens* – що передує) – це принцип, на основі якого ухвалене рішення у конкретній справі, що є обов'язковим для суду тієї самої або нижчої інстанції при вирішенні в майбутньому всіх аналогічних справ. На переконання деяких науковців, що прецеденти судів можуть бути джерелами міжнародного права, значно вплинули результати діяльності Європейського Суду з прав людини і Міжнародного Суду ООН. Так, Європейський Суд з прав людини одним із своїх завдань визнав «розвиток норм, що встановлені Європейською конвенцією про захист прав людини та основних свобод». Мотивуючи свої рішення власними прецедентами, він фактично зобов'язав держави поважати їх і брати за основу в аргументації у власних справах.

Правова доктрина (*responsa prudentium* – відповіді юристів) – точка зору найбільш кваліфікованих спеціалістів з міжнародного права про наявність чи

відсутність правової норми. Вони виступають допоміжним засобом для визначення існування звичайних міжнародно-правових норм.

Як свідчить історія, значний авторитет у практиків міжнародного права мали висновки глосаторів і постглосаторів. Тлумачення багатьох науковців середньовіччя і сьогодні цитуються як джерела міжнародного права.

Хоча міжнародна ввічливість і виступає в якості неправової категорії, вона усе ж є особливим джерелом міжнародного права. Її розцінюють як акт доброї волі (дружелюбності, добросусідства, підкресленої поваги, скасування формальностей, надання пільг, привілеїв і послуг іноземним державам і їхнім громадянам не в силу вимог міжнародно-правових норм, а з доброї волі держави), що дотримується у взаємному спілкуванні держав. Особливість цього джерела обумовлена насамперед тим, що воно найбільш близьке до звичаю, але з тією відмінністю, що всіма членами міжнародного співтовариства міжнародна ввічливість не признається звичаєвим правом, але відмова від додержання її засуджується. Водночас припинення тих або інших актів міжнародної ввічливості не обов'язково є недружелюбною дією і не може слугувати підставою для виникнення міжнародної відповідальності. Тому міжнародну ввічливість можна, скоріше, віднести до норм міжнародної моралі.

Національне законодавство може бути джерелом міжнародного права у випадку, коли суб'єкти погоджуються з цим правилом та існує посилання в міжнародній угоді.

Декларація підписується у випадках, коли не може бути підписано міжнародну угоду.

Під кодифікацією міжнародного права розуміється систематизація міжнародно-правових норм, здійснювана суб'єктами міжнародного права. Перші згадки в літературі з міжнародного права про корисність кодифікації відносяться до періоду буржуазних революцій. Вважається, що першим, хто виступив з ідеєю кодексу міжнародного права, був англійський юрист і філософ І. Бентам. Він, зокрема, писав, що «мало можна знайти в житті речей більш необхідних, ніж кодекс міжнародного права».

Кодифікація припускає не тільки приведення в єдину систему чинних міжнародно-правових норм, але і більш точне їхнє формулювання, відбиток у договірній формі міжнародних порядків. Таким чином, сучасна кодифікація міжнародного права здійснюється шляхом:

а) установлення точного змісту і чіткого формулювання вже існуючих і діючих (звичаєвих або договірних) принципів і норм міжнародного права в певній сфері відносин між державами (галузі міжнародного права);

б) зміни або перегляду застарілих норм;

в) розробки нових принципів і норм з урахуванням науково-технічного прогресу, актуальних потреб міжнародних відносин, особливо в контексті вирішення глобальних проблем людської цивілізації;

г) закріплення в узгодженому вигляді всіх цих принципів і норм у єдиному міжнародно-правовому акті (у конвенції, договорі, угоді) або в ряді актів (у конвенціях, деклараціях і резолюціях конференцій).

У науковій літературі з міжнародного права дотепер зустрічається поділ кодифікації міжнародного права на офіційну і неофіційну. Приводом до такого поділу послужили кількарізкові спроби неофіційної або доктринальної (наукової) кодифікації міжнародного права, початі окремими юристами (наприклад, Бустаманте, Блунчлі, Каченовським) і деякими міжнародними і національними неурядовими установами й організаціями (наприклад, Інститутом міжнародного права, Асоціацією міжнародного права, латиноамериканськими організаціями юристів-міжнародників). Однак міжнародна практика свідчить про те, що кодифікація міжнародного права є складним політико-правовим процесом нормотворчості в міжнародних відносинах і тому завжди виступає в якості міждержавної діяльності. Отже, кодифікація міжнародного права може носити тільки офіційний характер.

Офіційна кодифікація міжнародного права реалізується у формі міжнародних договорів. Особливе місце в кодифікаційному процесі посідає Організація Об'єднаних Націй. Статут ООН містить положення про те, що «Генеральна Асамблея ООН організує дослідження і робить рекомендації з метою: а) заохочення прогресивного розвитку міжнародного права і його кодифікації» (стаття 13 Статуту). Таким чином, слід зазначити, що поняття «кодифікація» і «прогресивний розвиток міжнародного права» є складовими, взаємозалежними й такими, що взаємопроникають, елементами єдиного кодифікаційного процесу.

Практичною діяльністю з кодифікації міжнародного права в рамках ООН займається Комісія міжнародного права (Комісія з прогресивного розвитку і кодифікації міжнародного права), що є допоміжним органом ГА ООН, їй підзвітна і підконтрольна. Комісія заснована резолюцією ГА ООН 174 (II). Діяльність Комісії регулюється Положенням 1947 р. (із наступними змінами), затвердженим ГА ООН. У її склад входять 34 юриста-міжнародника, «які користуються визнанням авторитетом у галузі міжнародного права». Члени Комісії обираються ГА на 5-річний термін і виступають в особистій якості. У задачу Комісії входить заохочення прогресивного розвитку міжнародного права і його кодифікації. Положення про Комісію передбачає, що весь процес її діяльності повинний бути підпорядкований задачі досягнення таких результатів, що були б прийнятні для зацікавлених держав.

Хоча Комісія займається переважно питаннями міжнародного публічного права, вона розглядає і питання приватного права. В основному Комісія займається підготовкою проектів статей і конвенцій у цілому. На початку роботи вона звертається до урядів держав-членів ООН із проханням направити їй тексти законів, судових рішень, договорів, дипломатичного листування та інших документів, необхідних для глибокого і докладного вивчення питання, що кодифікується. Після цього передбачається видання документа Комісії, у якому містяться проекти статей або конвенцій разом із пояснювальними і допоміжними матеріалами й інформацією. Цей документ направляється урядам від імені Комісії з проханням представити з приводу нього свої зауваження. Згодом Комісія враховує ці зауваження урядів при упорядкуванні остаточного

проекту, що рекомендується в ГА ООН для прийняття відповідного рішення. Найбільш суттєві результати кодифікації досягнуті Комісією в галузі права міжнародних договорів, права міжнародних організацій, дипломатичного і консульського права, міжнародного права в період збройних конфліктів.

Список літератури

1. Буткевич О.В. Міжнародне право ХХІ ст.: утвердження концепції "живого права" . *Альманах міжнародного права*. 2010. Вип. 2. С. 37-47.
2. Лукашук И.И. Международное право. Общая часть: учебник для студентов юридических факультетов и вузов. Изд. 3-е, перераб. и доп. М.: Волтерс Клувер, 2005. 415 с.
3. Міжнародне публічне право [Текст] : підручник / [В. М. Репецький та ін.] ; за ред. проф. В. М. Репецького ; Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка, Ф-т міжнар. відносин. - 2-е вид., стер. К. : Знання, 2012. 437 с.
4. Міжнародне публічне право [Текст] : підруч. для студентів ВНЗ : у 3 т. / за заг. ред. В. Ф. Антипенка; Нац. авіац. ун-т. Київ: НАУ, 2012 2013.
5. Письменна В.О. Міжнародне право крізь призму солідаристського та структурно-функціонального підходів. *Актуальні проблеми політики*. 2015. Вип. 54. С. 80-90.
6. Перепьолкін С.М. Міжнародне право [Текст] : словник-довідник / [С. М. Перепьолкін, Т. Л. Сироїд, Л. А. Філяніна] : за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. Сироїд Т. Л. Харків : Юрайт, 2014. 403 с.
7. Тимченко Л.Д. Міжнародне право [Текст] : підручник / Л. Д. Тимченко, В. П. Кононенко. К. : Знання, 2012. - 631 с.
8. Сірант М.М. Міжнародне публічне право. Схеми та дефініції [Текст] : [навч. посіб.] / Мирослава Сірант ; Нац. ун-т "Львів. політехніка", Навч.-наук. Ін-т права та психології. Кам'янець-Подільський : Медобори-2006, 2013. - 215 с.
9. Українська революція гідності, агресія РФ і міжнародне право [Текст] : [монографія] / Укр. асоц. міжнар. права ; [Антонович М. М. та ін. ; упоряд. і заг. ред. Задорожній О. В.]. Київ : К.І.С, 2014. 1013 с.
10. Філатов В.В. Імплементация міжнародних норм як основний засіб удосконалення національного законодавства. *Право і суспільство*. 2013. № 6.2. С. 392-395.
11. Чижмарь Ю.В. Національне та міжнародне право: теоретико-правові проблеми [Текст] : монографія. Харків : Діса плюс, 2015. 472 с.
12. Шаповалова О.І. Сутність та типологія норм у міжнародних відносинах: аналіз з позицій концепції нормативної сили. *Вісник Національного технічного університету України "Київський політехнічний інститут". Політологія. Соціологія. Право*. 2013. № 2. С. 28-35.

